

Yapay Zeka Kökeninde Kant'ın Locke ve Leibniz Sentezi

Synthesis of Kant's Locke and Leibniz in Artificial Intelligence Origin

Mehmet Fatih DOĞRUCAN*
Zuhâl HAZAR**

Öz:

Modern felsefenin Descartes ile birlikte araştırdığı en önemli sorunlardan birisi düalizm sorunu olmuştur. Düalizm bir önceki felsefi dönemin tekçi anlayışının karşısında biçimlenmiştir. Düalizimde bağlantısallık üzerine düşünce üretilirken, Locke'un akıllı maddileştirdiği düşünülen öğretisinin karşısına Leibniz'in maddeyi akılsallaştıran karşı öğretisi yerleşmiştir. Locke madde merkezli akıl açıklamasını denerken, Leibniz akıl temelli madde açıklamasını merkeze almıştır. Bu iki öğretinin de dilbilimsel arka planda kavramlarla iş görüyor oluşu, dilin evrensel doğasının mantığın evrensel doğasına benzer biçimde olup olamayacağının sorgusuna yol açmış; bu arayışın ulaştığı tezatlar Kant tarafından yeni bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Uyuşmayan noktaları elimine edip uyuşan noktaları yeniden gözden geçiren Kant aynı zamanda bu iki felsefi yaklaşımı zıt kabul ederek, birini tez, diğerini anti-tez olarak ortaya koymuştur. Böylelikle bu iki zıtlıktan sentez yoluyla sağaltılmış fikirler elde ederek onların eksik yönlerini gidermeye ve yanlışlarını düzeltmeye odaklanmıştır. Kant'ın Locke ve Leibniz üzerinden düzenlediği noktalar, daha sonraları olguculuk ve bilinç tanımlarıyla yapay zeka çalışmalarının öncülünü oluşturacak olan analitiğe imkân tanımıştır. Fakat biz makalemizde özel olarak yapay zekada önemli bir yer tutan algoritmaların dil-

*Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, ANTALYA. e-posta:mehmetfatihhd@gmail.com orcid.org/ 0000-0003-4578-7671

**Doktora Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilimdalı, ANTALYA. zuhalakcicek@hotmail.com orcid. org/0000-0002-0278-772X

sel arka planında bulunduğu düşünölen *characteristica universaliste*, Kant'ın sentetik a priori bilgi türünün izini süreceğiz. Böylece akılı madde ile açıklamak veya maddeyi salt akılsal biçimde ele almak yerine onları episteme kavramında uzlaştırmak eyleminin peşine düşeceğiz. Thus, we will pursue the act of explaining mind with matter, or reconciling them in the concept of episteme, instead of treating matter purely mentally.

Anahtar Sözcükler: Zihin, Amprizim, Rasyonalizm, Dilbilim, Epistemoloji, Sentetik a priori, Bilim.

Abstract:

One of the most important problems that Modern Philosophy started to explore with Descartes has been the problem of dualism. Dualism was formed against the monist understanding of the previous philosophical period. While producing ideas about connectivity in dualism, Leibniz's counter-doctrine that rationalizes matter is placed against Locke's doctrine, which is thought to materialize the mind. While Locke tried the substance-based explanation of reason, Leibniz centered his explanation of mind-based matter. The fact that these two doctrines working with concepts in the linguistic background has led to the question whether the universal nature of language can be similar to the nature of logic. The contradictions reached by this search have been handled by Kant from a new perspective. Kant, who eliminated the incompatible points and reconsidered compatible ones, also considered these two philosophical approaches as opposite, and put forward one as a thesis and the other as an anti-thesis. Thus, by obtaining the restored ideas synthesized from these two opposites, Kant focused on eliminating their shortcomings and correcting their mistakes. Kant makes such an arrangement on Locke and Leibniz in such a way, later on the definition of positivism and mind allows analytics that will be the premise of artificial intelligence studies. However, we will trace Kant's synthetic a priori knowledge in the *characteristica universalis*, which is thought to be found in the linguistic background of algorithms that have an important place in artificial intelligence.

Key Words: Mind, Amprisim, Rasyonalizm, Linguistic, Epistemology, Synthetic a priori, Science.

Giriş

Çağlar boyunca felsefe, bilim etkinliğinin bizzat kendisi olarak anlaşılabilmiştir. Ancak bilimin felsefeden bağımsızlaşmaya başladığı en temel argüman şüphesiz ki Descartes'ın, kendi zamanına kadar gelen felsefe yoluyla açık ve seçik bilgi sağlanamadığı gerekçesiyle matematiğin sağladığı türden bilginin peşine düşmesidir. Dolayısıyla açık ve seçik bilgi arayışı, Ortaçağ'ın ontolojik felsefe yapısı, Descartes'ın ardından epistemolojik felsefe etkinliği ile devam etmiş, ilerleyen süreçte bilim, üstüne yöneldiği spesifik sahalara sebebiyle felsefeden bağımsızlaşmaya başlamıştır. Özellikle 20. yüzyıl başlarında felsefe, artık tamamen kendi sınırları içine hapsedilmesi gereken bir etkinlik haline dönüşmüş, en hoşgörülü felsefe faaliyeti ise sadece bilim üstüne düşünmek misyonuyla sınırlanmıştır. 18. yüzyıldan itibaren uzmanlaşma sahalarının ve düşünüm alanlarının ayrımlaşmaya başlamasıyla birlikte, bilim ve felsefe, birbirini karşılıklı olarak etkilemeye başlamış, fakat maddenin önem kazanmasıyla birlikte metafizik alanın önemsizleşmesi, maddenin felsefeden bağımsızlaşacağı ve bu yolla metafizikten de kurtulacağı yeni bir sahanın inşasını mümkün kılmıştır. Maddeye yönelim ile birlikte yükselen felsefe karşıtlığı karşısında bilimin mutlakiyetçiliği, tüm kuşatıcılığına rağmen yetersiz kalmış ve bu yetersizlik sahasını mütakabil olup olmadığına bakılmaksızın felsefe metodolojisi işgal etmiştir. Kimi zaman felsefe etkinliği kimi zaman da bilim metodolojisi daha faydalı bir görünüm sergilemiş olsa da felsefenin derin meditasyonlara ve kapsamlı ama sadece tutarlılığı gözetilen düşünüm biçimlerine dayalı oluşu, yoruma bağımlı ve dolayısıyla ağır aksak kalışı, bilimin ise ne olursa olsun hızını kesmeden ilerleyişi, bilimi daha göz önünde tutmuştur. Oysa meraklıları bilmektedir ki bilimin birçok hipotezinin temelinde ya felsefi bir görüş birliği veya tam tersi olarak ayrılığı yatmaktadır.

İki bin yıl kadar uzun bir süre fiziği Aristoteles'in tözlerinden hareket ederek açıklamaya çalışan felsefe ve onun tahakkümündeki bilim, Rönesansın etkisiyle Aristoteles'in niteliksel açıklamalarından sıyrılarak bilimsel açıklamalarını niceliksel yöntemlere dayandırmış; bu sebeple dönemin çerçevesinde bilim ve teknolojide derin kırılmalar yaşanmış ve böylece ardından gelen asırlarda bilimsel devrimler gerçekleşmiştir. Karşılıklı etkileşim sırası öyle görünüyor ki felsefeye geçmiş olup, bu defa felsefe yöntemlerini sorgular hale gelmiştir. Elbette ki bunun en önemli sebebi, bilgi etkinliğinin varlık üzerinde daha açık ve somut hale gelmeye başlaması yani ontoloji yerine epistemolojinin daha önemli sorun teşkil etmeye başlamış olmasıdır. Dolayısıyla ontik tümeller sorunu yerine, epistemik kesinlik meselesi daha zaruri hale gelmiştir.

Aslında konuya, derdimizi anlatmak açısından şu bağlamda da giriş yapabiliriz. Günümüzden neredeyse 450 yıl kadar önce Rönesans aydınlanmasından geçen dönemin ünlü filozofu Fransis Bacon (1561-1626), modern bilimden ve onun yöntemlerinden oldukça etkilenmiştir. Bacon bilimi felsefesinin merkezine alarak 17. yüzyıl Avrupasında birbirlerinin çağdaşı olan özellikle iki ünlü filozofun John Locke (1632-1704) ve G. W. Leibniz'in (1646-1716) epistemolojilerini ve epistemolojilerinin açılımları gibi görülebilecek olan dil felsefelerini de iki zıt kutupta etkilemiştir denilebilir. “Başka şeyler yanında özellikle modern bilimi yaratan bilimsel yöntemin iki boyutunun, yani sırasıyla gözlem ve tümevarım yönüyle tündengelimsel ve matematiksel yönlerin 17. yüzyıl felsefesini baştan aşağı şekillendirdiği söylenebilir” (Cevizci, 2009, 240). Bu çağda modern bilimin kendisini ifade etme şekli, nicelikselliğin bir getirisi olarak sa-

deleşmiş, “1600’lerden itibaren Avrupalı bilim insanları, doğanın incelenmesinde matematiğin öneminden tartışmasız etkilenmişler” (Kline, 1985, 88). Bilimde matematik dilinin getirdiği sadeleşme, felsefenin dilsel ve yöntemsel bazda sorgulamalar ışığında karmaşıklığını sadeleştirme ihtiyacını doğurmuştur. Dolayısıyla temeline inmek istediğimiz iki ayrı felsefe akımının esas sorunsalı, aslında 17. yüzyıl felsefe geleneğinde ağır basan “düşüncenin sadeleştirilmesi fikri”dir diyebiliriz. Dikkatli düşünecek olursak, mantık yürütme argümanları da sadeleşmenin peşinden gitmektedir ki 17. yüzyılda Descartes ile başlayan bilgiden sadeleşme arayışı, açık ve seçik olanı tanımlama çabası, 18. yüzyılda mantığın bir nevi kullanım metodolojisi olan soyutlama mantığına sebebiyet vermiş görünmektedir.

Aslında bilginin sadeleşmesi düşüncenin sadeleşmesi meselesinden, düşüncenin sadeleştirilmesi gerektiği meselesi ise dilden bağımsız değildir. Düşüncenin sadeleşmesi bir bakıma kavramların da sadeleşmesini beraberinde getirir ki biz bu girişimi zaten 17. yüzyıldan çok önce, Ortaçağ nominalizminden de tanımaktayız. Çünkü, Ortaçağ nominalizminin önemli temsilcilerinden Ockhamlı William, felsefede bir çok karmaşa bulunduğundan muzdarip olarak basitleşmenin yolunu aramakta, gerçekliğin basit olduğundan hareketle, kaos yaratan ve anlamı bulanıklaştıran her şeyden kaçınmanın yolunu araştırmaktaydı ki (Doğrucan, 2018, 17) bu sebeple gereksiz ve spekulatif kavramları kullanmaktan kaçınan bir tutumluluk ilkesi dahi geliştirmişti. Aslında bu durum, illa ki herhangi bir ada karşılık gelen bir nesnenin aranmaması durumu olarak sadece tecrübe edilmiş olandan hareketi mümkün kılıyordu (Altınör, 2000, 57). Dolayısıyla yalın olana yönelme, basitleştirme hamleleri, dilin yalınlaşmasına, ağırdalı ve anlamı boğan halden uzaklaşmasına imkan sağladığı kadar düşüncenin de sadeleşmesine sebebiyet verecek olan kapıyı aralamış oluyordu. Modern Çağda Galilei’nin Kepler-Kopernikçi düzlemde ontoloji inşasının niceliksel açılımından ve Descartes ve Hobbes’un sadeleşmiş bir düşünce evreninden hareketle, açık-seçik bilgiyi üretebilen felsefe arayışı, basitleşmiş bir felsefe sistematığının mümkün olduğunun düşünülmesi, bilgiyi anlaşılmasız, tanımlanamaz veya metafizik sınırlara hapsedilmiş olan bir takım kalıplardan kurtarma çabasına dair yolu inşa etmiştir. Bu sebeple 17. yüzyılın ikinci yarısı açık bir biçimde düşüncenin tasnifine yönelecek ve bu tasnif, aşkın bir bağlamda tarif edilen akıl yerine içkin bir tecrübe sahasına dönüşecek olan bilinç kavramını inşa edecektir. Bilinç ise kategorilerin yeni evidir. Aristoteles’in kendi kategorilerini açıkladığı akıl, modern dönemde yeniden betimlenme süreci geçirecek, terminolojik tanımını bilinç kavramına terkedip, kategorilerin yeni ev sahibi olacaktır. Bilinç kavramı, kendinden önce kullanılan akıl kavramının tüm işlevlerini tecrübe ve dış dünya çerçevesinde yeniden kurgulatmıştır. Descartes, Hobbes, Locke ve Kant sırasıyla bilincin betimsel gelişimine hizmet etmişlerdir. Ancak tüm bunların determinasyon başlangıcı, gerçekliğin basit olması gerektiği, o gerçekliğe ait bilginin veya anlamın da en az gerçeklik kadar açık-seçik olması gerektiği fikriymiş gibi görünmektedir.

1. Locke ve Leibniz'de Bilgimizin Kökeni

Giriş kısmında açıkladığımız biçimiyle düşüncenin sadeleştirilmesi gerektiği fikrinden hareket eden Locke'un öncüsü olduğu şey, öncelikle günümüzdeki bilimsel bilginin yöntemleri içinde bulunan ve özellikle deneye bağlı doğrulukların temelinde yatan tümevarımsal biçimiyle deneysel epistemolojidir ki bugün bile bu yaklaşım tarzı tüm hakimiyetini hala daha korumaktadır. Buradan hareketle, 17. yüzyıl empirizminin öncüsü sayılan Locke'un *An Essay on Human Understanding* adlı başyapıtının bir tür deneysel epistemoloji manifestosu olduğu kadar düşüncede sadeliği elde etmenin özgün bir yolunu verdiği de söylenebilir. Locke düşüncede sadeleşmeyi, bilginin sınırlarını belirleyecek şekilde deneyime dayandırmıştır. Diğer yandan vahye inanan Locke'un doğuştan idelerin olamayacağına inanan Locke ile çeliştiği de muhakkaktır. Çünkü Locke dilsel manada a priori kavramını bilinç ve içeriklerinde reddederek a posteriori bir bilgi türünü açıklamış gibi olsa da reddedemediği bir inanç eksenini sebebiyle inanç ve bilgi kavramının ayırımına sebebiyet verecek olan bir tutumun da bariz bir öncülü gibi durmaktadır. Ancak yine de mesele eğer bilgi ise zihin ve açıklık ilkesinden hareket eden bilgi faaliyeti etkindir. Locke'un muallakta kalan inanç kısmı daha sonraki yüzyılda Locke'cu Hume'un nedensellik bağlamında inancı yerleştirmesiyle imkân kazanacaktır. Fakat yine de varlığın basit ve yalın oluşu, bilginin de açık ve seçik oluşunun temelidir. Çünkü ona göre mesele eğer bilgi ise tüm bilginiz beş duyu organımız sayesinde edindiğimiz deneyimlerimiz yoluyla zihninizde oluşan idelerin yalın veya birleşik halinden ibarettir:

Gelin zihni başlangıçta üzerine hiçbir şey yazılmamış düz beyaz bir kâğıt (tabula rasa) gibi düşünelim — Bu kâğıt nasıl doldurulur? İnsanın sınırsız kurgu yeteneği ile zihne aktardığı bu zenginliğin kaynağı neresidir? Tüm bu bilgi ve akıl malzemelerini zihin nereden edinmektedir? Bunlara tek yanıtım var: “DENEYİM”. Tüm bilginiz önünde sonunda deneye dayanır ve deneyimden gelir. Anlama yetimizi tüm düşünme malzemeleri ile donatan dışımızdaki duyulur nesnelere ya da kendi içimizde algıladığımız ve duyduğumuz zihinsel işlemlere yönelik gözlemimizdir. Bunlar tüm idelerimizin doğduğu bilgi pınarlarıdır (Locke, 2000, 134).

Locke, zihnimizi benzettiği tabula rasanın doğduğumuz anda boş olduğunu ve ondan sonra ide-sözcük bağlamında deneyimlerimizle dolmaya başladığını belirterek nesnel dünyanın bilgisine ancak deneyimlerimiz kadar sahip olabileceğimizi vurgulamıştır. İdelerimizin ve karşılık gelen sözcüklerin öznel deneyimlerimizle sınırlı olduğunu, bilginin de ancak bu çerçevede doğrulanabildiğini ve deneyimlerimiz dışında kalan bilgiden yoksun olacağını dile getirmiştir. Bu kabulden hareketle Locke bizim, zihnimiz dışındaki başka bir zihnin içeriğini bilemeyeceğimizi ancak sözcüklerin bize iletilmesinden sonra bilgi sahibi olabileceğimizi aktarmış, “Böylece Locke, sonrasında ise bilincin tüm içeriklerine karşı ‘ide’ kavramını getirerek epistemolojisini ‘ide-sözcük’ bağlamında geliştirmiştir” (Doğrucan, Hazar, 2017, 675). Locke'un ide-nesne, sözcük-anlam bağlamında kurduğu deneyime bağlı epistemolojisi, ayrıca “sözcüklerin idelerin yerini tutan anlamlı birimler olduğu bir sözcük atomculuğu” (Altınörs, 2003, 48) olarak kabul edilmektedir. Locke bilginin deneyimselliğini evrensel olarak ele almaktansa bu deneyimlerin her özne tarafından bizzat gerçekleşmesi gerektiğini söyleyerek pratikteki deneyimin öznel olduğunu ifade etmiştir. Ancak bu deneyimlenme, her özne açısından da aynı bilgi sürecini vereceği için aynı zamanda

da evrenselidir. Sözü bağlamamız gerekirse düşüncenin sadeleştirilmesi yönünde hem epistemolojisi hem de dil felsefesi sözcük atomculuğuna dayanan Locke, bu şekilde düşünce-dil bağlamında dilde semantiğe vurgu yapmış olmaktadır.

Locke'un An Essay on Human Understanding isimli yapıtı kendi döneminde felsefi açıdan ciddi bir uyanışa ve empirist akıma sebep olmakla birlikte kıta felsefesinin rasyonalist akımının öncü isimlerinden Leibniz'in, çağdaşı olan bu filozofa eleştiri mahiyetinde New Essays'i kaleme almasına da neden olmuştur. "Tahmin edileceği gibi New Essays rasyonalist ve empirist bilgi teorileri arasında klasik bir çatışma olarak görülmüştür" (Jolley, 2005, 25).

Leibniz gibi rasyonalist akıma dahil bir filozof için empirist akımın ilerlemesi doğuştan idelerin reddi demek olup ayrıca metafizik ve epistemolojik açıdan mutlak bir hakikatin imkansızlığına sebep olacaktır. Böylece Leibniz, "zihnimizin itibarını yeteri kadar takdir etmediği için bir cevap yazarak büyük çağdaşı Locke'u eleştirmiştir" (Jolley, 2005, 93). Leibniz, zihnimizde deneyimden önce gelen a priori doğrular ya da evrensel önermeler ve doğuştan ideler bulunduğunu iddia etmiştir. New Essays'de Locke'un yalın idelerine ve tabula rasisına "Daha önce duyuların içinde olmayan hiçbir şey zihnin içine giremez, zihnin kendisi hariç" (Leibniz, 1896, 111) diye karşılık verirken Leibniz iddiasını güçlendirmek için aklın iki yasasına başvurmuştur: çelişmezlik ve yeter neden ilkesi. Bu yasalar doğrultusunda bir yanda mantık temelleri üzerinde yükselen çelişmezlik ilkesine dayalı akıl doğruları (Magee, 2000, 107) veya a priori önermeler; öte yanda yani Locke felsefesinde olana benzer bir biçimde, herhangi bir önermenin doğruluk nedeninin başka bir önermedeki doğruluk nedenine bağlı olduğu a posteriori görünümü mantıksal çıkarımlar mevcuttur.

Leibniz, New Essays'de, şeylerin sebep-sonuç ilişkisi içinde değişebildiği, bir şeyin aynı anda hem doğru hem de yanlış olamayacağı, iyi olanın yapılması, kötü olandan kaçınılması ve matematik doğruların zihinde yerleşik bulunması gibi hepimizce bilinen ortak doğrular ve a priori kabuller olduğunu iddia etmektedir. Leibniz'e göre, "Locke'un epistemolojisinin eksikleri, matematiği ve onun kanıtlarının doğasını yeterli ölçüde anlamamış olmasından kaynaklanıyordu" (Antognazza, 2013, 348). Tabii burada Leibniz'in mantıkçı ve matematikçi olarak entüisyon (intuition) temelli bir bakış açısı geliştirmesi etken bir durumdur ve bu entüisyon ise belirli bir dizgenin ya da zorunluluğun sonucunda gerçekleşecek olan yasalılığın matematiksel türdeki bir ifadesidir. Bu açıdan sentaktik bir dil, sezgisel olarak kendinden sonraki dizilimsel kelimenin ne olacağını zaten sezdirecektir. Tam da bunu betimledikten sonra şöyle bir hatırlatmayı belirtmekte fayda vardır ki önceki paragraflarda betimlemiş olduğumuz kadarıyla Locke'un semantik düzeye vurgu yapan epistemolojisinin düşünce-dil bağlamı, Leibniz tarafından ele alınırken matematiksel ve dizilimsel gerekçelerden dolayı sentaktik düzeye vurgu yapacaktır. Her ne kadar iki farklı vurgu düzeyi çok yeterli görünmese de birbirine zıt iki felsefe biçiminin her konuda konumlanmasına örnek teşkil edecektir.

Çok iyi bir mantıkçı ve matematikçi olan Leibniz, "doğuştan ideler" olduğuna dair epistemolojik savunmasını verirken "doğuştan ideler" in zihnin bir yeteneği veya yatkınlığı (Leibniz, New Essays, 1896) olduğunu ve deneyimden önce geldiğini iddia etmiştir. Tıpkı çağdaşı Locke gibi, Leibniz de Bacon'un izinden gitmiş ve düşüncede sadeleşmenin kendi felsefesi doğrultusunda rasyonalist bir yolunu bulma çabasına gi-

rerek düşüncenin kavram ve nosyonlarının hesaba dayalı cebirsel formda gösterimi üzerine çalışmalar sergilemiştir. Leibniz'in buradaki amacı düşünceyi bir takım öncüllerden cebirsel yöntemlerle aritmetiğe dayalı olarak elde edilen çıkarımlara indirgeyerek düşüncede sadeliği elde etmektir. Bu yolla, zihinde yerleşik idelerden saydığı matematik formlar ve mantık ilkeleri üzerine oturttuğu epistemolojisinde “syllogism'e benzer bir dil” (Russell, 1900, 194) geliştirmeye çabalamış, *characteristica universalis* diye adlandırdığı ve düşüncenin alfabesi olduğu anlaşılan bu dilin ayrıca “yargı bildirme ve keşif yapma imkânı” (Ariew, Garber, 1989, 6) verebilecek doğrultuda olmasını arzulamıştır. Ancak her ne kadar bunu Leibniz'in bir kurgusu görece bir düşüncesi olarak okusak da, aslında Leibniz bunun üzerinden evrenselliği sergileme, gösterme imkanını amaç edinmiştir. Bu minvalde 1670'ler ve sonrasında Leibniz mantık ve evrensel dil üzerine günümüzde yankı bulmaya devam eden çokça fragmentler kaleme almıştır. Buraya anlatım akışının dışına çıkarak küçük bir eklemede bulunmamız gerekirse, düşüncede sadeleşmenin matematikselleşmesi, dilde sadeleşmenin matematikselliğiyle orantılıdır. O sebeple sentaktik sadeleşmeler, semantik sadeleşmelerin de temeli olarak düşünülebilir.

Locke'un epistemolojisinin linguistik açılımı olan “sözcük atomculuğu”nun karşısına konumlanmış Leibniz epistemolojisinin linguistik açılımı olan *characteristica universalis* yorumlanabilir kısa tanımlarını yapmak makalemizin seyri açısından önem arz etmektedir.

Bir yorumda, evrensel karakteristik, “gerçek karakterler” vasıtasıyla düşünce içeriğini sembolik olarak temsil edecek gerçekten ideal bir dil olarak tasarlanmıştır. Başka bir yorumda, Leibniz'in projesinin amacı daha mütevazıdır ve içerikle değil sadece formla ilgilidir; amacı sadece kavramlar ve önermeler arasındaki mantıksal ilişkileri ifade etmektir (Jolley, 1995, 10).

Denilebilir ki etkilendiği akımlardan olan rasyonalizm ve nativism sebebiyle Leibniz'e göre bir evrensel doğruluk; bu doğruluğa ulaştırabilecek bir evrensel bilimler ansiklopedisi ve bilimin yargı ve keşiflerini sunabilecek bir evrensel dile ihtiyaç vardır. “Leibniz bu tekniği her türden bilgisel etkinliğe uygulanabilecek bir yöntem olarak tasarlamıştır” (Altınörs, 2003, 195). Düşüncenin kavram ve nosyonlarının en küçük yapı taşına kadar indirgenmesi; bu yapı taşlarına asal sayılar gibi değerler verilerek önermesel bazda özne yüklem kombinasyonlarının cebirsel işlemlerle belirlenmesi sonucunda bir senteze varılması ilkelerine dayalı olan Leibniz'in evrensel dili, hem sentetik hem üretici hem de aslında syllogisme benzer yapısıyla a priori bir dildir.

Leibniz'in amacı, işlemsel kuralların kullanılan simgelere uygulanması aracılığıyla bizi bilinenden bilinmeyene götürebilecek cebir gibi bir mantık dili yaratmaktır. Nasıl bir denklemi çözerken bir alfabe harfinin hangi niceliği temsil ettiğini bilmek bizi ilgilendirmiyorsa, bu dilde de her aşamada simgenin neye gönderme yaptığını bilmek gerekli değildir. Leibniz'de mantık dilinin simgeleri bir fikri göstermez, fikrin yerine geçer (Eco, 1995, 282).

Zihin öğelerinin bütünsel bir gösterimi olmak için üretilmiş gibi görünen bu dil, günümüz dünyasında mantık dillerinin öncüllerinden olduğu gibi ayrıca kendi döneminde tıpkı Locke'un sözcük atomculuğunu doğuran düşünce sistemin vuruculuğu kadar vurucu bir başka düşünce sisteminin ürünüdür. Locke'un sistemi epistemik açı-

dan insan zihninin öznelliğine ve tekilliğine vurgu yaparken görülmektedir ki Leibniz'in sisteminde zihin ve içerikleri ideallerden müteşekkildir ve evrenselidir.

2. Kant Çerçevesinde Locke ve Leibniz

Kant ile birlikte ikicilik sorunu yani düalizm, yeni bir çerçeve kazanmıştır. Daimi olarak teorik vizyonda iki karşıt fikrin veya iki zıt ontolojinin teması ya da birlikteliği biçiminde irdelenen sorun, Kant ile beraber pratik bir zemin kazanmış, Locke ve Leibniz ise öncül pratisyenlerine dönüşmüştür. İki zıt fikrin birbirine teması açısından konuya yaklaşıldığı anda Kant için yepyeni bir bilgi sentezi imkan bulmuştur.

Makalemizin başında da belirttiğimiz üzere, Bacon'ın bilimi felsefenin merkezine alarak düşüncede sadeliğe vurgu yapmasından etkilenen Locke ve Leibniz, aynı niyetle başlamış sayılabilecekleri kendi sistemlerinin açıklıklarını taban tabana zıt bir şekilde yansıtmış olup, kendilerinden sonra gelen filozoflar da felsefelerini bu ekoller üzerinden idealleştirmişlerdir. Bu filozoflar arasında özellikle David Hume'un (1711-1776) dogmatik yaklaşımlara karşı geliştirdiği felsefesi, Immanuel Kant (1724-1804) gibi ayrıcalıklı bir filozofu etkilemesi açısından kayda değerdir:

Tüm bu söylenmiş olanlardan okur kolayca bu kitapta kapsanan felsefenin çok kuşkucu olduğunu, ve bize insan anlayışının eksikliklerinin ve dar sınırlarının bir kavramını verme eğiliminde olduğunu anlayacaktır. Orada hemen hemen tüm usulama deneyime indirgenmiştir; ve deneyime eşlik eden inancın kendine özgü bir histen, ya da alışkanlık tarafından üretilen diri tasarımdan başka birşey olmadığı açıklanmıştır (Hume, 1997, 553).

Adı geçen felsefi ekoller üzerinden değerlendirecek olursak Locke'dan sonra Hume'da empirizmden başlayıp septisizme sonlanan ve dolayısıyla bilime yer bırakmayan bir felsefi duruş gözlemlenmektedir. "Hume'un kuşkuculuğu, akademik bir jimnastik olması şöyle dursun, bilimsel düşüncenin temelini baltalama tehdidinde bulunuyordu" (Scruton, 2003, 28). Bundan sonra, aynı orjinden ve niyetten beslenmiş olan felsefi akımlar empirizm ve rasyonalizm, nihayet Immanuel Kant'ın (1724-1804) felsefesinde bir senteze ulaşmış görünmektedir.

Oldukça değerli olan bu iki felsefe ekolü, Kant'ın, Hume'un bilime yer bırakmayacak derecede septik felsefesinin karşısında sağlam durabilmesi için doğru bir sentez elde etmesi adına, önce akıl ve deney sahaslarına bakacaktır. Birbirinin karşısında konuşlanan bu iki sahanın epistemik değerlerini zıt kabul edip buradan diyalektik bir senteze yönelecektir.

Bu anlamda felsefe tarihini, filozofların birbirleriyle olan mücadelesi olarak görmek yerine meselelerin incelenmesi ve doğrunun aranması olarak görülmesi daha uygundur. Şu halde meselenin ve cevabın ne olduğunun anlaşılmasında diyalektik bir bakış açısının kullanıldığını inkâr edemeyiz. Bu bakış açısını modern döneme çevirdiğimizde akılcılar ile deneyimciler arasında yaşanan tartışmanın ön plana çıktığını görebiliriz (Güneç, 2012, 147).

Bu açıdan bakıldığında akıl sahasının metafizik yönelimi ve deneyim sahasının fizik yönelimi bir zıtlık çerçevesinde Locke ve Leibniz'i uzlaştıran bir Kant inşa ede-

cektir. Böylece düalist düşüncenin uzlaşımındansa Locke ve Leibniz'in sistemlerini analiz edip, gerekli durumlarda çürütülmesi ve elde kalan sağlam verilerin dayanak noktası olarak tutulması yoluyla durum filozofumuzun yeni bir bilgi türünü keşfetmesine kadar gitmiştir.

Her iki filozofun da yanlış sonuçlara vardıklarına inanan Kant, her iki filozofun doğrularını birleştiren ve onların hatalarından kaçınan felsefi bir yöntem oluşturmaya girişmişti. Rasyonalizm tüm bilgiyi aklın işleyişine dayandırır ve dünyayı, herhangi bir gözlemcinin deneyimi tarafından müdahale edilmeksizin, mutlak biçimde tanımlama iddiasında bulunur. Ampirizm ise bilginin yalnızca deneyimden elde edilebileceğini savunur; bu yüzden bilgiyi, onu bilen kişinin öznel koşullarından ayırmak hiçbir şekilde mümkün değildir (Scruton, 2003, 25).

Görülmektedir ki felsefi örüntülerle birbirlerine yaklaşan, ortak noktalarda serimlenebilen düşüncelerimiz yıllar sonra bambaşka akımlar yoluyla birbirlerinden kopabildiği gibi, bu kopuşu gözlemek için bakacağımız ilk yer ise onun bir sentez manasında zıt olan iki şeyin terkibi olup olmadığına bakmaktır. Böylece zıtlığın terkibi ortadan kaldırması gibi, başka mümkünlerini de göz önüne getirmemizi sağlayarak, bunun yeni bir sentezle de karşımıza çıkıp çıkmadığının imkanına bakmak önemlidir. Bu süreç kendine has bir dokuya sahiptir. Analiz süreci daimi olarak çalışıp verileri belirlemede ve verilerin birbirine zıtlığı ise birbiriyle eliminasyon oluşturduğu ölçüde, arkada kalan müşterekler de sentezlenebilir yeni bir vücut inşa etmektedir.

Özellikle ayırıştırma veya birleştirme bağlamında nasıl iki inceleme metodolojisi varsa, tümdengelsel veya tümevarımsal manada iki akıl yürütme biçiminin de zıtlığı söz konusudur ki felsefi kavrayışların düalitesinin de altında yatan sebep çoğunlukla bu çerçeveden kaynaklanmaktadır. İki felsefi ekolün ayrışması ve sentezlenebilir oluşu, sonradan ele alınmış yönleriyle yeni bir sentez olarak Kant tarafından yapılmış olup, Roger Scruton tarafından mesele şu şekilde aktarılmıştır:

Böylece Kant, Leibniz ile Locke arasındaki ünlü tartışmayı aşağıdaki biçimde özetlemişti: Leibniz görünümüleri akılsallaştırmıştı, tıpkı Locke'un... anlama kavramlarını duyumsallaştırması gibi". Aslına bakılırsa, burada biri diğerine indirgenemez olan iki yetenek bulunmaktadır; bu yetenekler "yalnızca birbirleri ile keşşerek şeyler hakkında objektif olarak geçerli olan yargılar sağlayabilirler" (Scruton, 2003, 38).

Kant bu bilgi türüne sentetik a priori ismini vererek bilimin tümdengelsel önermelerinin yeni şeyler söyleyebilirliğine ve üretilebilirliğine vurgu yapmıştır.

Kant'a göre deney (deneyim) bize neyin var olduğunu ve nasıl olduğunu öğretir, ama zorunlu olarak başka türlü değil de neden öyle olması gerektiğini söyleyemez. Demek ki, deney kendi başına şeylerin yapısını hiçbir zaman öğretmez. ... Evrensellik ve zorunluluğu, deneyimden bağımsız olan a priori bilgiler sağlarlar. Deneyim, yargılarına hiçbir zaman gerçek değil, ama yalnızca varsayımlı ve karşılaştırmalı evrensellik verebilir. Zorunluluk ve evrensellik a priori bilginin özelliğidir. Bilimsel bir bilgi bu nedenle hem a priori hem sentetik bilgiyi içermeli yani sentetik a priori olmalıdır (Özçelik, 2010, 6).

Her ne kadar Kant, Locke ve Leibniz'in epistemolojilerinin analizinden yola çıkarak sentezinde yeni bir bilgi türüne ulaşmış ve bunu Alman idealizminde Kopernik-

çi Devrim (Scruton, 2003, 41) saymışsa da denilebilir ki yaptığı şey temelde “insanın düşünce üretme ve bilgi sentezleme” becerisine doğru bir isim vermek ve açıklama getirmek olmuştur.

Kendinden önceki dönemlerin hesaplaşması içinde, 18. yüzyılda Kant'ta eleştirel felsefenin analiz-sentez idealindeki aydınlanma, daha sonraki dönemler Alman Aydınlanması olarak kaydedilmiş; bu çağ ve sonrası felsefe geleneğine daha pek çok katkılarda bulunmuştur. Bu katkılar felsefede olduğu kadar diğer beşeri, doğa ve teknik bilimlerde de ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, makalemizin başında hareket noktası olarak aldığımız 17. yüzyıl felefinin sadece felsefe açısından değil, elbette ki günümüze değin sonraki yüzyılları bilim ve teknoloji bağlamında da etkisi altına aldığı açıkça iddia edilebilir.

Daha önce felsefi doğrultusu açısından ele alınarak Kant sentezinde düşünceleri buluşturulan filozoflarımızın temelden zıt yönlere çekilerek ayrılan epistemolojileri ve dil felsefeleri, bugün günümüz teknolojisinde altın çağını yaşayan Yapay Zeka ile donatılmış çeviri robotlarında yeniden bir birleşim yaşayarak ortak amaçlar doğrultusunda yan yana getirilmişlerdir.

Leibniz'in *characteristica universalis*inin yani biçimsel dilinin algoritmik yapısı bilgisayar teknolojisinin hızına bağlı olarak bugün de evrensel mantık dizgelerinin öncülü sayılmakla birlikte bu dillerin elde edilmesinde fikirselsel açıdan temelde bulunmaktadır. Ayrıca Yapay Zeka çeviri robotlarında sentaktik düzenlemelerde yardımcı bir yapı sergilemektedir. Benzer bir fayda olarak örneklenebilecek “Locke'un sözcük atomculuğu düzeyinde kalan semantik kuramının yetersizliği, yapay zekanın dilsel gelişim sürecinde yarar sağlamıştır” (Doğrucan, Hazar, 2019, 165) denebilir.

3. Kant'ın Sentetik A Priorisinde Leibniz'in *Characteristica Universalis* Arkesi

Bir örneğini Hegel'den önce Kant'ta gördüğümüz analiz-sentez yöntemi, bu başlık altında ifade etmeye çalışacağımız şekliyle, mantık dillerinin ve algoritmaların temelinde olduğu düşünülen Leibniz'in *characteristica universalis* olarak adlandırdığı evrensel dilinde kendini bütünüyle hissettirmekle birlikte ayrıca sentetik a priori bilgi türü de Kant'ın bu bilgi türünü keşfinden önce bu dilde bir biçimde varlığını sezdirmektedir.

Yakın zamanlarda bazı seçkin kişiler belirli bir dil ya da tüm kavramların ve şeylerin incelikle düzenlendiği, farklı ulusların düşüncelerini iletebildikleri ve her birinin yazdığını diğerinin kendi dilinde okuyabilmesine yardım eden Evrensel Karakteristik geliştirdi. Ancak hiç kimse hem keşif hem de yargı sanatını somutlaştıran bir dil veya karakteristik ortaya koymadı yani işaretleri veya karakterleri, aritmetiğin sayılar; cebirin soyut kabul edilen büyüklükler için yaptıkları şeyi yapabilen bir dil (Ariew, Garber, 1989, 6).

Bugün yapay zeka çeviri robotlarında ve etrafımızı saran tüm algoritmalarda başlangıç noktası gibi kabul edilen Leibniz'in evrensel dil hayalinin etkisiyle üretmeye çabaladığı *characteristica universalis* fikri, keşif ve yargı bildirmeye yardım etmesinin yanı sıra 17. yüzyılın etkisiyle matematikseldir yani oldukça sade bir dildir. “Leibniz,

tüm insan bilgisinin formüle edilebileceği bir dil tasarlamaya çalışmıştır” (Nilsson, 2010, 28). Rasyonalist Leibniz için tüm matematik önermeler analitiktir ve dolayısıyla matematik tabanında ürettiği bu dil doğru bir sentaktik kurulumla her zaman doğruluğunun veya yanlışlığının ispatlanması mümkün yargıları bildirir. “Leibniz’in *characteristica universalis* düşüncesi bir tür hesapsal formüleştirmedir. Bu düşünce, temel veya indirgenmez düşüncelerle asal sayıları eşleştirmeye dayanıyordu. Yani her temel düşünceyi nitelendiren bir sayı olacaktı: karakteristik sayı (Gür, 2005, 92). Böyle bakıldığında Leibniz’in *characteristica universalis*inin sentetik a priori bilgi türüyle oldukça uyumlu bir tablo çizdiği söylenebilir. Sentaktik kurulumunun matematiksel formüle dayanması, dile verilmiş keşif ve yargı gücünün syllogism benzeri algoritmalara bağlı gözlemlenebilirliği, bu dilin semantik açıdan bir epistemolojiye dokunarak bilgi verebilirliği sentetik a priori görünmektedir.

Her ne kadar Leibniz için matematiğin yargıları analitik ve a priori olsa da Kant için “aritmetik önermeler her zaman sentetiktir” (Kant, 1998, 144). Kant’a göre “sentetik a priori yargı aklın tüm teorik bilimlerinde ilke olarak yer almaktadır. Kant’ta görüldüğü üzere matematiğin denklemleri sentetik a priori olarak yeni bir şey söylediğine göre bu durumda Leibniz’in kökenlerine yapay zeka mantık dillerinde ve algoritmalarında rastladığımız *characteristica universalis* de sentetik a priori bilgi türünü veren bir bilimsel dil olarak kabul edilebilir. Öyle görünüyor ki Leibniz’in keşfettiği ama doğru isimlendirmeyi Kant ile elde ettiğini düşündüğümüz bir evrensel dil yapısıyla karşı karşıyayız.

Sonuç:

Öncülleri olarak ele aldığı Bacon, Locke ve Leibniz gibi düşünce de sadeleşmeyi doğru akıl yürütmeye dayandıran Kant, Hume'dan farklı olarak bilgiyi alışkanlıktan ve onaydan ayrı bir yere koymuş, bunu yaparken de inanca alan açmayı unutmamıştır. Oldukça zor bir sistem kurmuş olan analiz-sentez filozofumuz Kant, kendi dönemine kadar bağdaştırılmaz sayılan filozoflarımız Locke ve Leibniz'de sıkça paralel gelişim sergilemiş dil bağlamının dışında, aklın ve kategorilerinin ışığında hem kendi epistemolojisini hem de onların aslında farklı ontik çerçeveden benzer yol haritalarına ulaşımını serimlemiştir. Kant'a göre zihin, sentetik a priori doğrularla yeni bilgiler üretebilmektedir. Böyle bakıldığında aklın melekeleri doğrultusunda nesnel dünya gerçekliğinden kopmadan yeni bilgiler üretilebilmektedir. Elbette iyi organize olmuş bir zihnin göstergesi olarak, Kant'ın izah ettiği kategorileşme süreçleri, aynı zamanda, dilde sadeleşmenin de etkisiyle kendi zihnimiz dışındaki zihinlere ait bilgilerin aktarıldığı bir alış-veriş imkanını da mümkün kılmaktadır ki bu şekliyle bilgiye vakıf olma durumu kendini bir bütün halinde Kant'ın Locke ve Leibniz sentezinde resmedebilmektedir. Yani diyebiliriz ki Kant'ın epistemolojisinde aslında Locke ve Leibniz sentezi vardır. Kant'ın bilinç ve ona ait alanda resmettiği dil yetisinin de arka planında bu manada ilk öncüllerinde Locke ve Leibniz tarifleri ön plana çıkmaktadır.

Felsefi boyutuyla meseleye yaklaşacak olursak, epistemolojik açıdan Kant aracılığıyla değerlendirme yapmadan önce iki filozof yani Locke ve Leibniz'in işleyen zihni, dijital dünyanın ilk mikro-işlemcilerine dönüşerek icra ettikleri felsefeye yazılımın determinasyon ağındaki ilk ataları gibi durmaktadırlar. Felsefenin kendi iç dinamiği bir yana, bilim insanlarının düşünce sistemleri ve bunları açıklama şekilleri düşünüldüğünde oldukça hızlı bir ilerleme gösterdikleri aşikardır. Bilimin her zaman bilgiyi pragmatist yollarla kullanma ya da pratik maksatlar gereği deneme "işe yarıyor ise kullan, işe yaramıyor ise at" yöntemiyle felsefeden daha az sorgulayıcı, dolayısıyla daha hızlı sonuç elde edici olduğu iddia edilebilir. Belki de bu sebeple yapay zeka çeviri robotlarında dilsel arka planda gözlemlediğimiz sentaktik kurulum ve metodik olarak başvurduğu sözcük atomculuğu da belli bir akıl yürütme silsilesine zorunlu olarak yöneliyordur ve bu yönelim kodların yüklenmiş olmasından ziyade, aklın çalışma prensipleri gereğince Locke ve Leibniz'e yakın bir sentezi en azından dilbilim alanında mümkün kılıyor görünmektedir. Kimbilir, evrensel akıl arayışı ya Locke ve Leibniz parantezinde bir senteze Kant gibi yönelmiştir ya da Locke ve Leibniz'in açtığı yol zorunlu olarak düşünsel dil evresini bu aşamaya getirmiştir. Asıl mesele bu iki bilinç felsefesinin sonucunda ortaya çıkan bilgi türüne bağlı sentetik durum olarak dil süreçleri ve bununla beraber dil süreçlerinin günümüz teknolojisinin ışıldayan temsili yapay zekanın arka planında işlevsel hale dönüşmesidir.

Genişletilmiş Özet

Felsefe, genel manada Descartes dönemine kadar ontoloji arayışı olarak iş görmüştür. Ontoloji üzerine geliştirdiği tüm açıklama süreçlerinin bilgi haline dönüşmeye başladığını görüyoruz. Bu bilgi ise ilçağ ve ortaçağ boyunca ontoloji merkezinde ele alındı. İlkçağ sürecinde bilginin kaynağı sorunu önemliyken, Ortaçağda bilginin imkanı sorunu, büyük tartışmalara neden oldu. Bu tartışmalar sonucunda bilginin tümel olarak ele alınma eğilimi, bin yıllık bir Hristiyan ortaçağ süreci inşa etti.

Hristiyan Ortaçağ'ın çözümsüz kalan epistemolojik açmazını asırlardır karanlık ortaçağ olarak okumamızın en önemli sebeplerinden birisi modernite kültürünün felsefi temellerinin oluştuğu 17. Ve 18. Yüzyıl içerisinde gözlemleyebiliriz. Descartes'in açık ve seçik bilgi arayışının yanısıra Locke ve Leibniz'in birbirinden keskin hatlarla ayrılan akıl ve duyu dünyasına birbiriyle anlama çabası, Ortaçağ felsefe prensiplerinin sekülerleşmesi eğilimiyle doruk noktaya varmıştı. Açıkçası sekülerleşme doğrudan modernleşmeyle başladı diyemeyeceğimiz kadar Ortaçağ verisi vardır ki, Ockhamlı William'ın bile faaliyetleri, sekülerleşme başlangıcı için Ortaçağ'a kadar gitmemizi mümkün kılan bir araca dönüşmektedir. Fakat modern dönemin ilk örnekleri sayabileceğimiz Descartes ve Hobbes ardından gelen Locke ve Leibniz önemli bir benzerlik üzerinden birbirlerinden farklıydılar. Bu benzerlik zıt olan yaklaşımların birisi üzerinden ötekisini açıklama eğilimidir. Mesela Locke akıllı duyulaştırma eğilimi gösterirken, Leibniz ise duyuları akılsallaştırma yolunu seçmişti. İkisinin de yaklaşımı analitik ve parçayı esas alan yaklaşımdı. Birinde kavramsal olan ideler maddileşmiş, öbüründe maddi olan atomlar monad haline dönüşerek kavramsallaşmıştır. Locke'un duyum, düşünüm ve anlayış süreci üç farklı edim biçimi olarak birbiriyle ilişkilendirir. Bu ilişkilerin neticesi bilgi iken, bilginin de neticesi yargının ifade edilmiş olması veya bildirilmiş olması olacaktır. Descartes'in açık ve seçik dediği bilgi, Locke için de böylece açık-seçik, kesin sentetik ve öğretici bir hale dönüşmüş olacaktır. Mesele artık tümellik bağlamındaki veya tartışmalarına benzer türden bir içkinlik aşkınlık karşıtlığı veya meselesi değildir. Çünkü sentetik yargılar tam da bu sebeple bir şeyin içinde değildir veya herhangi bir şeyde saklı değildir, kapsamında değildir, içkin değildir ama bilgimizi genişletir arttırır. Mesela Arabanın sarı olması durumunda tüm arabalar sarı değildir, Araba sarı olabileceği gibi olmaması da mümkündür. O nedenle bazı arabaların sarı olmasının yadsınamaz kesinliği üzerinden tümel yerine kesin bir yargı ile karşı karşıya kalırız. Kesinlik artık bütünün değil net olanın ifadesidir ki, yapay zekaya uzanan süreçte akıl çıkarımını mümkün kılan ilk örüntünün de ipucunu buradan tutabiliriz.

Kesinlik fikri için İlkçağ ve Ortaçağ argümanlarının tamamı, ister anoloji yoluyla olsun, isterse de dedüktif biçimde olsun, bütünün tamamına yönelen ve sadece bütünü bilmemiz durumunda bilgiye sahip olabileceğimizi varsayan bir argümantasyon biçimiydi. O sebeple tümeler bilginin teminatı açısından en önemli referanstı. Ancak bu bilginin tamamının bilinemeyeceği, ya da tamamı oluşturan şeyin birbiriyle bir ve aynı olmadığı, bütünün içindeki bazı şeylerin başka niteller barındırmış olması, bilginin apriori kısmıyla veya sentetik oluşuyla ilgili sorunsalı oluşturmaktaydı ki, Kant Locke ve Leibniz arasındaki durumdan, sentetik yargıların yani kesinlik bildiren yargıların tabiatına ulaşmaya çalışırken apriori sorununa da bakış atmaktadır. Aslında bütün mesele bilginin ne olduğu sorunuyla ilgilidir ve analitik yargılardan bilgi türe-

meşinin sonucunda bilgiyi mümkün kılmak adına izlenen yolun açıklığa kavuşmasıdır. Salt mantık çıkarımlarına göre gerçekleşen yargılar bilgi vermezler ve analitik önermelerdir. Yüklem burada konusunu aşamaz, öznesinin yeni bilgi açısından belirleyeni değildir. Özneyi yeni bilgiye katan yüklemeler sentetik yargıların sonucunda oluşur. Kavramlar burada birbirine bağıntılanır ve bunların tamamı açık-seçik arka plana sahip olmasından dolayı, sentetik kimliğe sahiptir. Deneysel bilgiler açık-seçiklik ilkesine göre sentetik kimliğe sahiptir ancak gel gelelim ki, matematiksel yargılar açık-seçik oluşunu deneyselliğe borçlu değildir, açık seçik oluşları onları, sentetik kimlikle ifade etmemize sebebiyet verirken, deneysel arka planları olmayışı sebebiyle apriori olarak ele almamızı sağlayan bir niteleme biçimini mümkün kılar.

Akıl tam da bu sebeple bilmeyi mümkün kılan bir şey olarak, bilginin kendisi değildir. Bilgiyi mümkün kılan şeyin bir nedene ihtiyacı vardır ve o neden ise tecrübenin kendisidir. Bu sebeple yapay zeka süreçlerinde gerçekleşen akıl prototipleri araçsal akıl olarak sensorial tecrübeye yönlendirilirken, başlangıç ilkelerinde Locke ve Leibniz parantezinde Kant gözlemlemiş olmamız çok anlamsız olmayacaktır. Çünkü nasıl ki Kant'a göre bilim örneği olarak sentetik apriori olan matematik belirleyici bir başvuru noktasıysa bizzat metafizik diye bilim olmanın dışına ittirilen saha da sentetik apriori karakteriyle bilim olmanın en belirgin karakteristik örneğine dönüşecektir. Kant'a göre burada sadece iki kategorik durum oluşacaktır ki, bunlardan birincisi, sentetik olan her şey deneyden kaynaklanmasa bile sırf açık seçik olmasından dolayı deneyimlenebilirler ki, bu da metafizik ile elde edilen her bilginin deneyimlenebilmesini mümkün kılar. Tabii bunu inanç ile ayırsar. Çünkü metafizik ürünler tecrübeden salt bağımsız olanın ürünleri değildir, yani zamandan ve mekandan bağımsız değildir. İkinci yön ise düşüncenin gerçekleşmesiyle katkıda bulunma ve mevcudu tasımsal-tasarımsal geliştirme halidir. Çünkü ister duyusal deyiniz, isterseniz de sensorial deyiniz, fark etmeksizin hissetmenin formları bir şekilde hazırdır ve verilmiştir. Apriori nedensel olarak determinasyonun içindedir. Böylece Pratik ve teorik iki bilgi türü ortaya çıkar, biri görmeye bilmeye yol alırken, öbürü eylemeye yol alır. Kategorik bir zihin sürecinin de bu sebeple yapay zekadan çok büyük farkları vardır demek de mümkün değildir.

Kaynakça:

- ALTINÖRS, Atakan, (2000), *Dil Felsefesi Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- ALTINÖRS, Atakan, (2003), *Dil Felsefesine Giriş*, İstanbul: İnkılap Yayınları.
- ANTOGNAZZA, M. Rosa, (2013). *Leibniz*, (Çeviren: Orhan Düz), İstanbul: 2013.
- CEVİZCİ, Ahmet, (2009), *Felsefe Tarihi Thales'ten Baudrillard'a*, İstanbul: Say Yayınları.
- DOĞRUCAN Mehmet Fatih, & HAZAR Zuhal, (2017), "Dilbilim, Yeni Mantık ve Kesinlik Arayışı". **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum**, VI, 18: 673-683.
- DOĞRUCAN, Mehmet Fatih, (2018), *Tarihsel Uğrak Noktalarıyla Felsefeden Bilime*, Ankara: Kesit yayınları.
- DOĞRUCAN, Mehmet Fatih & HAZAR, Zuhal, (2019), "*Yapay Zeka Çalışmalarında Dilsel Arka Plan ve Felsefe*". Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, I, 34: 159-167.
- ECO, Umberto, (1995), *The Search For The Perfect Language*, (Çeviren: James Fentress), Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- GÜNENÇ, Mehmet, (2012), "Modern Felsefenin Diyalektiği" **Felsefe Dünyası**, II, 56: 147-173.
- GÜR, B. Sıtkı, (2005), "Leibniz'in Matematiksel Düşüncesi". **Matematik Dünyası**, I, 66: 91-96.
- HUME, David, (1997), *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, (Çeviren: Aziz Yardımlı), İstanbul: İdea Yayınevi.
- JOLLEY, Nicholas (Ed.), (1995), *The Cambridge Companion to Leibniz*, Cambridge: Cambridge University Press.
- JOLLEY, Nicholas, (2005), *Leibniz*. California: Routledge.
- KANT, Immanuel, (1998), *Criticue Of Pure Reasoning*. (Çeviren ve Ed. Guyer, Paul, & Wood, Allen W.), Cambridge: Cambridge University Press.
- KLINE, Morris, (1985), *Mathematics And The Search For Knowledge*, New York: Oxford University Press.
- LEIBNIZ, Gottfried Wilhelm, (1896), *New Essays Concerning Human Understanding*, (Çeviren: Alfred Gideon Langley), New York: Macmillan Company.
- LEIBNIZ, Gottfried Wilhelm, (1989), *Lebniz, G. W. Philosophical Essays*. (Ed. Ariew, Roger, & Garber, Daniel), Cambridge: Hackett Publishing Company, Inc.
- LOCKE, John, (2000), *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme I-II*, (Çeviren: Delikara Topçu, Meral), Ankara: Öteki Yayınevi.
- MAGEE, Bryan, (2000), *Büyük Filozoflar Platon'dan Wittgenstein'a Batı Felsefesi*, (Çeviren: Ahmet Cevizci), İstanbul: Paradigma Yayınları.

NILLSON, Nils, J. (2010), *The Quest For Artificial Intelligence-A History Of Ideas And Achievements*, Cambridge: Cambridge University Press.

ÖZÇELİK, Pınar Kaya, (2010). “Kant’ın Bilgi Anlayışı”, *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, II: 3: 1-14.

RUSSELL, Bertrand, (1900), *A Critical Exposition Of The Philosophy Of Leibniz*, Cambridge: Cambridge University Press.

SCRUTON, Roger, (2003), *Kant* (Çeviren: Cemal Atilla). İstanbul:Altın Kitaplar.

Extended Abstract

Philosophy in general served as the search for ontology until the Descartes period. We see that all the explanation processes philosophy developed on ontology began to turn into episteme. This episteme was handled in the center of ontology throughout the county and middle ages. While the problem of the source of episteme was important in the ancient period, the problem of the possibility of episteme in the Middle Ages caused great debates. As a result of these debates, the tendency to treat episteme as a universal built up a millennial Christian medieval process.

One of the most important reasons why we have read, for centuries, the unsolved epistemological dilemma of Christian Middle Ages as the dark age, can be observed through the 17th and 18th centuries, during which the philosophical foundations of the modernity culture were created. The efforts to understand the worlds of reason and senses by Locke and Leibniz, which were distinguished by sharp lines in addition to Descartes' search for clear and distinctive information, reached its peak point with the tendency of secularization of the philosophical principles of Middle Age. There are so much data from the Middle Ages that prevents us from saying the secularization directly started with the modernization; to the extent that the activities of William of Ockham turns this into a tool that allows us to go back to Middle Ages as the beginning of secularization. But Locke and Leibniz, who came after Descartes and Hobbes who can be counted as the first examples of modern period, were different from each other based on an important similarity. This similarity was the tendency of explaining one of the opposite approaches through another. For example Locke had the tendency to sensorialize the reason while Leibniz chose to rationalize the senses. Both of their approaches were analytical and based on the piece. While one of them materialized the conceptual ideas, the other one conceptualized the materialized atoms into monad. Locke's sensation, reflection and understanding processes are associated with each other as three different types of actions. The result of these associations is information while the result of the information will become the expression or statement of the judgment. The information that is called by Descartes clear and distinctive information becomes the clear-distinctive, definitely synthetic and informative information for Locke. The problem is no longer a problem of, or the opposition to the immanence or the transcendence similar to the debates or concept of universality. Because, exactly because of this reason, the synthetic judgments are not within something or hidden within or in scope of something; they are not immanent but they expand and increase our knowledge. For example if the car is yellow, not all cars are yellow; the car can be yellow or not. Therefore we face a definite judgment instead of a universal one based on the undeniable definiteness of the yellow color of some cars. The definiteness is now the expression of the clear information and not of the whole; the hint of the first pattern that makes rational deduction possible in scope of the process that extends to the artificial intelligence can be obtained here.

All of the arguments put forward during the ancient age and middle ages constituted a type of argumentation that directed to the entirety of the whole whether through analogy or deduction; it assumed we can have information only when we know the whole. Therefore the universals were the most important references to ensure information. The questions of not being able to know the entirety of this information or

whether the constituents of the entirety were not one and the same with each other and whether some things within the whole contained other qualities, created a problematic about the synthetic or apriori nature of the information; Kant moved forward from this state between the Locke and Leibniz and took a look at the problem of apriori when trying to reach the nature of the judgments that state definiteness, in other word the synthetic judgments. Actually the whole problem is about what the information is and to clarify the way that is followed to make information possible as the result of non-derivation of information from the analytical judgments. The judgments performed just by logical deductions do not provide information; they are analytical propositions. The verb does not exceed its topic here; it does not determine its subject in terms of the new information. The verbs that add the subject to the new information are created as the result of the synthetic judgments. Here the notions get connected to each other; as all of them have clear-distinct background, they have synthetic identity. The experimental information have synthetic identity based on the clearness-distinctiveness principle but the mathematical judgments do not owe their clearness and distinctiveness to the experimentality; their clearness and distinctiveness lead us to express them with synthetic identity and their lack of experimental background allows for a type of characterization to consider them as apriori.

Exactly because of this reason, the reason is not the information itself, as something that allows us to know. The thing that makes the information possible needs a reason and it is the experience. Therefore the reason prototypes realized in scope of the artificial intelligence processes are directed towards the sensorial experience as the instrumental reason, and it won't be very meaningless to observe Kant within the parenthesis of Locke and Leibniz, in scope of the principles of beginning. Just as Kant sees math, which is synthetic apriori as an example of science, as a determinative application point; the field which is pushed outside of science as metaphysics, will turn into the most apparent characteristic example of being science with its synthetic apriori character. There will be only two categorical situations here according to Kant; one of them is, although not every synthetic thing relies on experiment, it can be experienced just because of being clear and distinctive, and this allows for each information obtained through metaphysics possible to be experienced. Of course, he distinguishes this from belief. Because the metaphysical products are not the products of those which are only independent from experience, in other words from time and place. Second direction is, the condition of contributing to the realization of thought and to develop the current ones in terms of syllogism-design. Because whether sensual or sensorial, the forms of sensing without noticing are ready and given. Apriori is causally within the determination. Consequently two types of information emerge as the practical and theoretical; one goes towards seeing and knowing, the other towards action. Therefore it is not possible to say a categorical mental process has big differences when compared to the artificial intelligence.